

9. Інститут колоїдної хімії та хімії води імені А. В. Думанського АН УРСР [Текст] / В. В. Гончарук, Н. Ф. Зорич, А. Т. Пилипенко. – К. : Наук. думка, 1985. – 44 с.
10. Леонид Адольфович Кульский [Текст] / редкол. : К. М. Сытник (предс.) [и др.]. – 2-е изд., доп. – К. : Наук. думка, 1985. – 111 с.
11. Пилипенко, А. Т. Опріснення мінералізованих вод [Текст] / А. Т. Пилипенко, А. К. Запольський, Р. В. Войцеховський // Вісн. АН УРСР. – 1981. – № 4. – С. 81–87.
12. Чорнобиль. 1986–1987 рр. Документи і спогади. Роль НАН України у подоланні наслідків катастрофи [Текст]. – К. : Академперіодика, 2005. – 492 с.
13. Чухно, А. А. Наукові дослідження у Київському держуніверситеті у світлі рішень XXIVр. з'їзду КПРС [Текст] / А.А. Чухно // Вісн. Акад. наук УРСР. – 1981. – № 9. – С. 90–97.
14. Центр. держ. архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. ЦК Компартії України. – Оп. 32. – Спр. 1189 [Текст]

Надійшла до редколегії 20.11. 2015

УДК 61(4): 615.849.1

Т. О. Кисільова

ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

СТВОРЕННЯ КАФЕДР МЕДИЧНОЇ РЕНТГЕНОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ

Розглянуто процес створення кафедр медичної рентгенології у вищих медичних закладах України. Визначено перших керівників кафедр та їх роль у справі підготовки фахівців-рентгенологів.

Ключові слова: історія розвитку медичної рентгенології, підготовка рентгенологів, кафедри рентгенології, рентгенологія в Україні.

Рассмотрен процесс создания кафедр медицинской рентгенологии в высших медицинских заведениях Украины. Определены первые руководители кафедр и их роль в деле подготовки специалистов-рентгенологов.

Ключевые слова: история развития медицинской рентгенологии, подготовка рентгенологов, кафедры рентгенологии, рентгенология в Украине.

The process of creating medical radiology departments in higher medical institutions of Ukraine. Determined first heads of departments and their role in the training of specialists radiologists.

Key words: history of medical radiology, training of radiologists, radiology department, radiology in Ukraine.

У дослідженні історичного шляху, що пройшла медична рентгенологія від «дещо сумнівного» медичного методу діагностики до самостійного напрямку медичної науки, важливе місце займає питання підготовки відповідних фахівців – лікарів-рентгенологів і рентгенотехніків.

У публікаціях з історії становлення і розвитку медичної рентгенології можна знайти деякі відомості щодо започаткування у вищих медичних закладах викладання основ застосування Х-променів та організації відповідних курсів для спеціалізації лікарів [1; 5; 7; 10; 17; 22–25; 27]. Найдетальніше питання формування кадрового потенціалу в Україні було висвітлено в [13; 14], однак деякі матеріали з цієї теми потребують додаткового дослідження.

Метою проведеного дослідження є з'ясування історії створення кафедр медичної рентгенології в Україні у вищих медичних закладах.

Предмет дослідження – процес створення кафедр медичної рентгенології в Україні у вищих медичних закладах і діяльність перших керівників кафедр із підготовки спеціалістів-рентгенологів.

У роботі використано архівні матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади України, а також інші джерела й література з досліджуваної проблеми.

Упровадження в медичну практику відкритих В. К. Рентгеном Х-променів здійснило справжню революцію в медичній науці. Перші застосування рентгєнівських променів на початку січня 1896 р. відкрили лікарям приголомшливі можливості візуалізації внутрішньої структури живого організму. Досить швидко було з'ясовано біологічну дію випромінювання, що заклало основи відповідних терапевтичних методів. Аналіз джерел того часу свідчить про значну кількість експериментальних даних, отриманих протягом першого року застосування Х-променів [14]. Зрозуміло, що на початку лікарям доводилося самостійно опановувати нові наукові знання, причому з'ясовувати не тільки специфіку взаємодії рентгєнівських променів із біологічною тканиною, а й технічні особливості процесу. Шляхом спроб і помилок, а іноді й ціною власного життя перші рентгєнологи відкривали нові галузі застосування рентгєнівського випромінювання в практичній медицині.

Як виявило дослідження [14], сприйняття відкриття та перші застосування Х-променів у медицині на українських територіях, які на той час перебували у складі Російської імперії, проходили в загальносвітовому руслі, але в подальшому відбулося помітне гальмування процесів упровадження рентгєнологічних методів у широку медичну практику. Незважаючи на наявність незаперечних позитивних результатів застосування рентгєнівських променів, медична спільнота не поспішала визнавати новий напрям і рекомендувати рентгєнологію до переліку обов'язкових медичних дисциплін. Вирішальну роль у цьому відіграла відсутність державної підтримки, головним чином фінансової.

Лише в 1916 р. було створено авторитетну комісію «для попереднього розгляду питання про створення курсів і шкіл приготування фахівців з рентгєнології» [27], до складу якої увійшли професори та інженери різних вищих навчальних закладів Російської імперії (Імператорської військово-медичної академії, Петроградського політехнічного інституту, Миколаївської інженерної академії та ін.) [27]. Комісія дійшла висновку про необхідність організації «спроможних кафедр рентгєнології і ведення цього предмета, як особливої дисципліни, в коло постійного факультетського викладання» [Там само], а також розробила програму курсу з рентгєнології, розраховану на 2 семестри, що включали дві години лекцій щотижня і 40 годин практичних занять. Для виконання цього плану були необхідні чималі кошти та певний час, але складна політична й економічна ситуація завадила його реалізації. Утім невелику кількість лекцій або елементи рентгєнології іноді включали до програми медичних факультетів і курсу університетської освіти [14; 17; 21]. Заняття з медичної рентгєнології у вищих медичних закладах проводили на різних кафедрах (терапевтичних, хірургічних, пропедевтики внутрішніх хвороб) [10; 13; 17].

Такий підхід звісно ж не міг сприяти появі достатньої кількості висококваліфікованих фахівців із медичної рентгєнології. Часто не тільки прості лікарі, а й висококваліфіковані медичні працівники, навіть професори були дуже мало обізнані в рентгєнологічній науці.

Перші спроби вирішити кадрове питання в галузі медичної рентгєнології на територіях Російської імперії здійснено після встановлення радянської влади, чому особливо сприяла ліквідація старої структури організації охорони здоров'я і освіти та створення нових установ. За ініціативою відомих на той час в Україні лікарів-рентгєнологів було започатковано процес організації професійної під-

готовки молодих фахівців шляхом створення відповідних кафедр у складі вищих медичних навчальних закладів.

Питання про планове викладання рентгенології у вищій медичній школі неодноразово обговорювали на вітчизняних форумах різного рівня: II Всесоюзному з'їзді рентгенологів та радіологів (Москва, 1924), I Всеукраїнській (Київ, 1927) та I Всесоюзній (Москва, 1927) нарадах з організаційних питань рентгенодопомоги, VI Всесоюзному з'їзді рентгенологів і радіологів (Москва, 1931) та ін. [14; 28–30]. Тільки в 1935 р. було затверджено першу єдину загальносоюзну навчальну програму з рентгенології для медичних інститутів СРСР [14; 17].

Процес організації кафедр рентгенології у вищих медичних закладах на території України дуже стисло висвітлено в сучасних наукових дослідженнях, які іноді містять деякі неточності та помилки [1; 5; 6; 8; 9; 15; 16; 19; 20; 22; 24; 25; 27; 31]. Детальне опрацювання додаткових джерел дозволило уточнити та розширити ці відомості.

Природно, що перші кафедри медичної рентгенології було створено в університетських містах України (Києві, Харкові, Одесі), які мали достатню навчально-методичну базу. У подальшому до цього процесу долучилися вищі медичні заклади в Катеринославі (Дніпропетровськ) і Сталіно (Донецьк).

Одну з перших кафедр рентгенології було відкрито в 1920 р. (а не у 1927 р. [22]) у складі щойно створеного Київського інституту охорони здоров'я, який об'єднав медичний факультет університету св. Володимира, Жіночий медичний інститут, медичний факультет Українського державного університету та Одонтологічний інститут [27]. Спочатку кафедру очолював професор Є. Ф. Вебер, але через рік він емігрував у Польщу й обов'язки завідувача було покладено на професора Г. С. Іваницького, на той час завідувача кафедри оперативної хірургії і топографічної анатомії. Через декілька місяців виконувачем обов'язки завідувача кафедри рентгенології призначено приват-доцента О. Я. Богаєвського [9; 27]. Перші роки існування кафедри були вкрай складними: нестача обладнання, дефіцит реактивів, відсутність кваліфікованого персоналу. Однак за підтримки керівництва інституту та активної роботи її завідувача робота поступово налагоджувалася. Співробітники кафедри виконували не тільки повний обсяг педагогічного навантаження, а й здійснювали наукові дослідження (за 1920–1935 рр. близько 70 наукових праць) [27].

У 1922 р. медичний факультет Одеського університету було реформовано в самостійний вищий навчальний заклад – Одеський медичний інститут. За ініціативою відомого на той час рентгенолога Я. М. Розенבלата в структурі інституту з'явилась кафедра рентгенології, що дозволило розпочати підготовку молодого покоління лікарів-рентгенологів, які в подальшому забезпечували повноцінну роботу та розвиток рентгенівської мережі на Одещині. За сукупність робіт у галузі рентгенодіагностики органів травлення і дихання Яків Мойсейович Розенблат отримав вчене звання професора. До 1941 р. кафедра рентгенології випустила трьох аспірантів. Після смерті в 1928 р. професора Я. М. Розенבלата кафедру очолив один із провідних рентгенологів України професор М. І. Ісаченко, який, незважаючи на професійне захворювання (рак кистей рук), енергійно продовжив наукову та академічну роботу кафедри [18, с. 250–261].

У лівобережній частині України першу кафедру рентгенології та радіології було відкрито у Харківському медичному інституті (ХМІ) у 1922 р. (за іншими даними в 1923 р. [31], але не в 1928 р. [22]!) на базі клінік медичного інституту. Завідувачем кафедри призначено відомого фахівця з рентгенології Анатолія Юлієвича Штернмана [3; 20]. А. Ю. Штернман підготував перші навчально-методичні матеріали та здійснював значну організаційну роботу щодо оснащення кафедри, за його ініціативою було створено рентгенологічні кабінети в клініках інституту та Центральну рентгенологічну лабораторію ХМІ. У подальшо-

му під керівництвом Анатолія Юлійовича сформувалася потужна рентгенологічна школа, яка підготувала не тільки для України, а й усього СРСР багато висококваліфікованих наукових кадрів і самостійних викладачів медичної рентгенології. У 1928 р. за станом здоров'я професор А. Ю. Штернман залишив навчальну кафедру [3]. На сайті ХМІ [19] та в [21] указано, що Анатолій Юлійович керував кафедрою до 1932 р., його наступниками були професори Г. І. Хармандар'ян (1932–1936), О. А. Лемберг (1936–1941), а під час евакуації інституту із 1941 по 1943 р. – Е. Я. Бриль. Причому в [20] зазначено, що Г. І. Хармандар'ян очолював кафедру вже у 1923 р.! Згідно з виявленими нами матеріалами склад кафедри рентгенології в 1930 р. був таким: завідувач – проф. Хармандар'ян Гурген Іванович, асистенти кафедри – Осетинський Томас Григорович, Лемберг Олександр Абрамович і Шик Яків Львович [2].

У 1931 р. стоматологічний факультет ХМІ було перетворено на окремий Стоматологічний інститут [26]. Із 1931 по 1936 р. рентгенологію в інституті викладали Томас Григорович Осетинський, який протягом року читав усього 4 лекції з рентгенології, та Наталя Сергіївна Хайло, яка вела практичні заняття зі студентами з інтерпретації рентгенограм і одночасно займалася практичною стоматологією [8]. У 1938 р. на посаду завідувача кафедри рентгенології було призначено доцента Самуїла Абрамовича Вайндуха, який до того 7 років працював на кафедрі рентгенології Українського інституту удосконалення лікарів. Його монографія «Рентгенодіагностика захворювань зубів и челюстей» (1939 р., перевидана в 1962 р.) стала цінним посібником не тільки для студентів, а й практичних лікарів.

Згідно з [26] у 1938 р. у Харкові функціонували два медичні інститути. У Першому медичному інституті кафедрою рентгенології завідував О. А. Лемберг, у Другому – І. Г. Шліфер.

У Дніпропетровському медичному інституті (ДМІ) викладання медичної рентгенології розпочато на кафедрі госпітальної хірургії у 1928–1929 навчальному році. Курс складався з двох лекцій із основ рентгенології, які прочитав асистент кафедри Б. Г. Векснер [4], та двох практичних занять, проведених асистентом госпітальної хірургічної клініки лікарем-рентгенологом М. Д. Мошковим. Залік із рентгенології проходив одночасно з екзаменом із госпітальної хірургії [1].

Кафедру рентгенології ДМІ було організовано в 1929 р. на базі рентгенологічного відділення Дніпропетровської міжрайонної лікарні (тепер Обласна клінічна лікарня імені І. І. Мечникова). Першим завідувачем кафедри був прибулий із Ташкента професор Б. Г. Михайловський, який цікавився переважно променевою терапією злоякісних новоутворень. Наукова діяльність кафедри також була спрямована на вивчення біологічної дії рентгенівського випромінювання, розробку питань рентгенотерапії й радіотерапії злоякісних новоутворень [Там само]. За ініціативою Б. Г. Михайловського в Дніпропетровську було організовано онкологічний диспансер зі стаціонаром, де він налагодив не тільки рентгенотерапію, але й радіотерапію злоякісних новоутворень еманациєю радію, який кожні 2–3 дні отримували з Москви [25].

Слід зазначити, що в джерелі [Там же] першим завідувачем кафедри рентгенології називають професора Я. Л. Шика. Проведене нами додаткове дослідження [11] виявило, що професор Яків Львович Шик приїхав із Харківського медичного інституту й був призначений на посаду завідувача кафедри рентгенології з 1 вересня 1930 р. Але вже в червні 1931 р. Я. Л. Шик звільнився у зв'язку з обранням його на посаду завідувача кафедри рентгенології Інституту удосконалення лікарів у Ленінграді. Однак за цей короткий термін на кафедрі було підготовлено низку навчальних посібників, у тому числі таблиці, схеми, діапозитиви, рентгенограми. У подальшому до 1938 р. курс рентгенології студентам ДМІ викладали окремі співробітники Дніпропетровського інституту удосконалення лікарів.

Найбільший дефіцит спеціалістів із медичної рентгенології в 20-ті рр. ХХ ст. спостерігався на Донбасі. За відсутності вищих навчальних закладів у цьому регіоні перші фахівці-рентгенологи приїжджали з інших міст, а підготовку молодих кадрів було розпочато на організованій у 1925 р. Сталінській рентген-станції. Заклад очолив випускник Московського університету Михайло Костянтинович Афанасьєв (1881–1966), який мав значний досвід роботи з Х-променями. По закінченні університету він спочатку працював рентген-лаборантом, а потім пройшов спеціалізацію з рентгено- та радіотерапії. У 1927 р. при станції організовано дворічну інтернатуру. Першими інтернами були Йосип Аронович Кунін і Борис Андрійович Левченко [18, с. 262–267]. Із 1927 по 1941 р. на рентген-станції було підготовлено понад 50 лікарів-рентгенологів, а на рентгенологічному відділенні фельдшерської школи – 38 лаборантів. Після закриття відділення обласна рентген-станція організувала 6-місячні курси, які закінчили 54 лаборанти [24].

За Наказом РНК України № 19/672 від 12 червня 1930 р. у Сталіно утворено медичний інститут (СтМІ). Кафедра рентгенології СтМІ розпочала свою роботу в лютому 1934 р. [18, с. 262–267]. Завідувачем кафедри з присвоєнням звання професора Радою інституту (а потім Постановою Наркомату охорони здоров'я УРСР) був обраний М. К. Афанасьєв [Там же]. Курс медичної рентгенології обсягом у 78 годин викладали в 6-му та 7-му семестрах. Лекції з медичної рентгенології читав професор М. К. Афанасьєв, а практичні заняття вели асистенти І. А. Кунін і Б. І. Брюм. Заняття головним чином проводили в обладнаних навчальних кімнатах при Сталінській обласній рентген-станції.

Як зазначав М. К. Афанасьєв, у період із 1934 по 1937 р. робота кафедри була особливо плідною [Там же]. Студенти отримували значну кількість матеріалу, працювали студентські гуртки, як результат наприкінці курсу близько 60 випускників обрали спеціальність «Рентгенологія». Розподіл молодих фахівців відбувався не тільки в межах Донецької області, а й по інших містах України. За період із 1934 по 1941 р. на кафедрі первинну спеціалізацію пройшли 16 лікарів, удосконалення – 27 лікарів-рентгенологів, підготовлено 36 рентгенлаборантів. Але після 1936 р. курс медичної рентгенології було скорочено спочатку до 40, а потім до 30 годин. Після зменшення кількості годин кафедра перетворилася на доцентський курс рентгенанатомії, очолюваний В. А. Дяченко. Було порушено систему занять, відмінено екзамен і залік і медична рентгенологія перетворилася на «третьестепенную дисципліну» [Там же].

Тільки в 1938 р. кафедра отримала один поверх рентгенологічного корпусу при Центральній клінічній лікарні, яка на жаль, являла собою закритий заклад, а відтак «значение рентгеновского курса само собой не могло соответствовать тому объему работы, который могла бы вести кафедра» [Там же]. Проте, створене на базі лікарні рентгенологічне відділення у складі трьох діагностичних та одного терапевтичного кабінетів під керівництвом асистента кафедри І. А. Куніна дало змогу продовжити підготовку кадрів для рентгенологічних медичних закладів.

Вагому роль у справі підготовки кадрів із медичної рентгенології відіграли також кафедри рентгенології у складі інститутів удосконалення лікарів.

Харківський клінічний інститут удосконалення лікарів було засновано 10 листопада 1923 р. (із 1927 р. – Український центральний інститут удосконалення лікарів) [6]. Кафедра рентгенології в складі інституту розпочала свою роботу в 1928 р. на базі 2-ї міської лікарні. Із перших днів до початку Великої Вітчизняної війни її очолював відомий рентгенолог професор Й. Г. Шліфер [13]. За 13 років його зусиллями кафедра отримала потужне матеріально-технічне оснащення («8 сучасних стаціонарних кабінетів і свою ремонтно-монтажну майстерню, обладнану та очолювану І. М. Козополанським»), було сформовано науково-викладацький колектив, значно розширено навчальні бази (крім 2-ї міської лікарні заняття про-

водили на базі Всеукраїнського державного рентгено-радіологічного інституту й Туберкульозного науково-дослідного інституту).

Співробітники кафедри А. Л. Халіпський, Є. О. Базлов, А. С. Пипко, В. С. Брежнев, І. І. Германовський, Д. Б. Степенський проводили значну науково-дослідну та навчально-методичну роботу, для викладання окремих курсів залучали інших фахівців вищого рівня кваліфікації із медичної рентгенології – професора Н. М. Безчинську, доцентів О. А. Лемберга, Є. Я Бриля. До 1941 р. на кафедрі пройшли підготовку 259 лікарів-рентгенологів [13].

Під керівництвом Я. М. Розенבלата в 1921 р. в Одеському клінічному інституті, що функціонував на базі Єврейської лікарні, було відкрито відділення рентгенології [22]. У 1924 р. інститут перетворено на Інститут удосконалення лікарів, а відділення – на кафедру рентгенології. Завідувачем кафедри призначено професора Я. М. Розенבלата, першими асистентами кафедри працювали Й. Я. Балабан і Я.Й.Камінський. Під керівництвом Я. М. Розенבלата того ж року було відкрито курси рентгенотерапевтів, які фінансувала американська благодійна організація «Джойнт» [Там же]. Після смерті професора кафедру очолив доцент Й. Я. Балабан. До 1941 р. кафедра підготувала 56 фахівців-рентгенологів, із них 10 кадрових військових лікарів, 40 рентгенлаборантів, крім того, сотні лікарів-курсантів інших спеціальностей прослухали короткий курс рентгенології [18, с. 250–261].

Дніпропетровський інститут удосконалення лікарів розпочав роботу в 1930 р. Перший склад кафедри рентгенології налічував 3 співробітники: завідувач кафедри – доцент І. М. Хлебніков, асистенти – З. І. Резник й І. М. Ліberman. У 1938 р. на посаду завідувача кафедри було обрано професора Надію Михайлівну Безчинську. Під її керівництвом у Дніпропетровську й області значно зросла роль рентгенології як дисципліни: якіснішим стало викладання рентгенології студентам медичного інституту, широко розгорнуто підготовку лікарів-рентгенологів для низки областей УРСР, поживалася робота наукового товариства рентгенологів і радіологів, засідання якого проходили за переповненою аудиторії, виконали і захистили кандидатські дисертації І. А. Шехтер, З. І. Резнік, І. І. Гершкович, Н. С. Хейфец та І. М. Ліberman, підготовлено до захисту докторську дисертацію І. А. Шехтера [25]. На жаль, у 1942 р. під час німецької окупації професора Н. М. Безчинську було страчено [Там же, с. 237–241; 25].

У 1932 р. у Донецьку було відкрито філію Українського інституту удосконалення лікарів. Стрімке зростання чисельності лікарів-рентгенологів у Донецькій області сприяло створенню при інституті кафедри рентгенології на базі Сталінської рентгенівської станції, яка вже мала хорошу бібліотеку російських та іноземних видань і музей рентгенограм. Завідувачем кафедри призначено М. К. Афанасьєва, асистентами – Й. А. Куніна та Б. І. Брюма [Там же, с. 262–267]. М. К. Афанасьєв читав курс загальної рентгенології, рентгенофізики, рентгенотехніки та рентгенотерапії; спеціальні розділи викладали асистенти Б. І. Брюм (рентгенокардіологію), І. С. Вележев (рентгенопульмонологію), В. А. Дяченко (рентгеноостеологію), Й. А. Кунін (рентгенодіагностику захворювань органів черевної порожнини) [24]. За два роки кафедра здійснила значну академічну роботу: «На первые 9-месячные курсы было из разных городов Украины командировано 11 человек. На следующий год курсы были повторены в составе 7 слушателей, по той же программе. В 1933/34 учебном году были проведены курсы рентгенлаборантов на 30 человек из состава слушателей 5-го и 6-го семестров Сталинской фельдшерской школы» [18, с. 262–267]. Однак через відкриття відповідної кафедри в Донецькому медичному інституті кафедру рентгенології при Донецькій філії Українського інституту удосконалення лікарів було закрито [24].

Кафедру рентгенології в Київському інституті удосконалення лікарів (тепер Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика МОЗ України) відкрито в 1936 р. під керівництвом доцента М. І. Шора. До 1941 р. на

кафедри отримали спеціалізацію близько 250 лікарів-рентгенологів, що дозволило значно поповнити зростаючі потреби рентгенологічної галузі [11].

Підсумовуючи вищенаведене, можна констатувати, що в період 1920–1941 рр. в Україні розпочато значну роботу щодо формування висококваліфікованого кадрового потенціалу в галузі медичної рентгенології. Досить швидко організовано осередки підготовки молодого покоління рентгенологів – кафедри медичної рентгенології. Вагому роль у цьому процесі відіграли засновники кафедр, а надалі їх керівники, які, незважаючи на складну економічну ситуацію та скептичне ставлення до нової дисципліни, докладали максимум зусиль для проведення повноцінних занять. Утім швидко вирішити проблему нестачі кадрів не вдалося. По-перше, дуже незначною виявилася кількість фахівців, які могли працювати викладачами. По-друге, підготовка кваліфікованих рентгенологів потребувала певного часу: 4–5 років для початківців і 5–6 місяців для підвищення кваліфікації вже працюючих лікарів. До того ж необхідна внутрішня диференціація, а саме фахівці з рентгенотерапії та рентгенодіагностики потребували різної підготовки. Крім того, для більш цілеспрямованого застосування Х-променів лікарі інших спеціальностей повинні володіти «рентгенівським мінімумом», який передбачає наявність базових знань фізичної та технічної сторони, а також прикладних навичок відповідно до своєї повсякденної практики.

Швидке вирішення всіх цих проблем могли забезпечити наявність єдиного чіткого плану та навчальних програм різного рівня й спрямованості, але різний рівень розвитку рентгенівської справи на території СРСР, до складу якого Україна входила в зазначений період, суттєво гальмував усі зусилля з боку влади та зацікавлених лікарів і кадрове питання не втрачало своєї гостроти ще наступні 20 років [10; 30].

Бібліографічні посилання

1. 85 років. Дніпропетровська медична академія [Текст] / під ред. Г. В. Дзяка. – Д. : РВА «Дніпро-ВАЛ», 2001. – 816 с.
2. Адресно-довідкова книга «Весь Харків» на 1930 рік [Текст]. – Х. : Харкруп, 1930. – 260 с.
3. А. Ю. Штернман (некролог) [Текст] // Вестн. рентгенологии и радиологии. – 1932. – Т. 11. – Вып. 4. – С. 437–438.
4. **Векснер, Б. Г.** Из рентгенологической практики [Текст] / Б. Г. Векснер // Екатеринбург. мед. журн. – 1926. – № 5–6. – С. 271.
5. До 70-річчя кафедри радіології Дніпропетровської медичної академії [Текст] // Укр. радіол. журн. – 1999. – № 7. – С. 459–460. – Далі : УРЖ.
6. Історія бібліотеки Харківської медичної академії післядипломної освіти [Електронний ресурс] // Харків. мед. академія післядиплом. освіти. – Режим доступу : <http://med.edu.ua/ukr/category/library>. – Заголовок з екрана.
7. **Карлова, Н. А.** Становление преподавания рентгенологии и лучевой диагностики на додипломном уровне подготовки врачей в 20 веке [Текст] / Н. А. Карлова, М. Г. Бойцова, Я. П. Зорин // Рос. электрон. журн. лучевой диагностики. – 2011. – Т. 1. – № 1. – С. 5–10.
8. Кафедра променевої діагностики, променевої терапії та радіаційної медицини [Електронний ресурс] // Укр. мед. стомат. академія. – Режим доступу : http://www.umsa.edu.ua/kaf_radiology.html. – Заголовок з екрана.
9. Кафедра радіології та радіаційної медицини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nmu.edu.ua/kaf5-1.php>. – Заголовок з екрана.
10. **Кацман, А. Я.** О преподавании рентгенологии и подготовке врачей-рентгенологов [Текст] / А. Я. Кацман // Вестн. рентгенологии и радиологии. – 1941. – № 2. – С. 95–104.
11. Кафедрі радіології Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика МОЗ України 70 років [Текст] // УРЖ. – 2006. – Т. 14. – № 2. – С. 210–216.
12. **Кисільова, Т. О.** Перші рентгенологи України часів радянської влади: Шик Яків Львович [Текст] / Т. О. Кисільова // Дев'ятнадцята Всеукр. наук. конф. молодих істориків

науки, техніки та освіти: присвячена 95-річному ювілею Нац. Акад. наук України: Мат. конф., 18 квіт. 2104 р., м. Київ. – К., 2014. – С. 82–85.

13. **Кисільова, Т. О.** Проблемні питання рентгенівської допомоги та підготовки спеціалістів-рентгенологів у 1920-ті роки в Лівобережній Україні [Текст] / Т. О. Кисільова // Вісн. Нац. техн. ун-ту «Харків. політехн. ін.-т». Зб. наук. пр. Сер.: Історія науки і техніки. – Х., 2013. – № 10 (984). – С. 50–57.

14. **Кисільова, Т. О.** Становлення та розвиток медичної рентгенології в Лівобережній Україні: 1896–1941 рр. [Текст] : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07 / Кисільова Тетяна Олексіївна. – Д., 2015. – 272 с.

15. **Кіношенко, Ю. Т.** До історії кафедри рентгенології Харківського інституту удосконалення лікарів [Текст] / Ю. Т. Кіношенко // УРЖ. – 1995. – № 3. – С. 67–68.

16. **Лазар, А. П.** Кафедра променевої діагностики, променевої терапії Українського державного медичного університету [Текст] / А. П. Лазар, В. І. Мілько // Там само. – 1995. – № 3. – С. 69.

17. **Линденбратен, Л. Д.** Преподавание рентгенологии и радиологии в высших учебных медицинских заведениях (исторический очерк) [Текст] / Л. Д. Линденбратен // Мед. радиология. – 1990. – № 5. – С. 34–39.

18. Матеріали по истории рентгенологии в СССР [Текст] / под ред. С. А. Рейнберга. – М. : 6-я тип. Трансжелдориздата, 1948. – 322 с.

19. Офіційний сайт Харківського національного медичного університету [Електронний ресурс] / Кафедра радіології та радіаційної медицини. – Режим доступу: [http://www.knmu.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article &id=231%3A2011-05-19-08-02-28&catid=7%3A2011-05-09-09-08&Itemid=27&lang=uk](http://www.knmu.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=231%3A2011-05-19-08-02-28&catid=7%3A2011-05-09-09-08&Itemid=27&lang=uk). – Заголовок з екрана.

20. **Пилипенко, М. І.** Нарис історії кафедри радіології Харківського державного медичного університету [Текст] / М. І. Пилипенко, Е. П. Степанов // УРЖ. – 1995. – № 3. – С. 65–66.

21. **Пилипенко, Н. И.** Медицинская радиология Харьковщины [Текст] / Н. И. Пилипенко, Н. О. Артамонова, Е. К. Кононенко // Междунар. мед. журн. – 2004. – № 3. – С. 23–29.

22. **Позмогов, А. И.** Из истории развития рентгенологии в Украине [Текст] / А. И. Позмогов // Врачеб. дело. – 1993. – № 10–12. – С. 114–117.

23. **Поклітар, Є. А.** У рентгенології він був першим [Текст] / Є. А. Поклітар // УРЖ. – 2005. – Т. 13. – № 4. – С. 608–612.

24. **Поляк, М. С.** З історії розвитку рентгенології в Донбасі [Текст] / М. С. Поляк, М. С. Каменецький // Там само. – 1996. – № 4. – С. 211–214.

25. **Резник, З. И.** История рентгеновской службы Днепропетровской области [Текст] / З. И. Резник // Мат. Днепропет. межобластн. науч.-профилат. конф. рентгенологов и радиологов. – Д., 1965. – С. 103–105.

26. Справочник медицинских и санитарных учреждений г. Харькова [Текст] / [сост.: М. Назаров, Д. Биненбаум]. – Х. : Изд-во «Дома врача» Хар. мед. о-ва, 1938. – 356 с.

27. **Ткаченко, М. М.** Зародження київської радіологічної школи. Кафедра радіології та радіаційної медицини національного медичного університету імені О. О. Богомольця у 1917–1941 роках [Текст] / М. М. Ткаченко, Т. В. Топчій // УРЖ. – 2009. – Т. 17. – № 2. – С. 233–238.

28. Центр. держ. архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 342. Народний комісаріат охорони здоров'я УРСР, м. Київ. – Оп. 2. – Спр. 1648. Резолюції Всесоюзної наради рентгенологів (25–28 вересня 1927 р.), 54 арк. [Текст].

29. Там само. – Спр. 1653. Матеріали I Всеукраїнської наради рентгенологів (13–21 вересня 1927 р.), 62 арк. [Текст].

30. Шестой Всесоюзный съезд рентгенологов и радиологов [Текст] // Вестн. рентгенологии и радиологии. – 1933. – Т. 12. – № 1–2. – С. 84–92.

31. **Яхнич, И. М.** К истории организации и развития кафедр рентгенологии и радиологии в медицинских вузах СССР [Текст] / И. М. Яхнич // Вестн. рентгенологии и радиологии. – 1970. – № 2. – С. 102–106.

Надійшла до редколегії 10.02.2015